

Андрій Кольбенко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави,
права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
andrii.kolbenko@lnu.edu.ua

DOI: 10.33498/opus-2020-01-129

УДК 340.15(477)“15/17”

ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

АНОТАЦІЯ. Розвиток сучасної української держави обумовлений пошуком оптимальної моделі керівництва суспільством і регулювання різноманітних суспільних відносин. Тому, поряд із орієнтуванням на європейські правові традиції та цінності, важливим є врахування досвіду українського державотворення у різні історичні періоди. Особливо цікавими і важливими у цьому сенсі є правові звичаї та традиції, які існували в Запорозькій Січі, де великою мірою формувалася менталітет і характер української нації.

Мета статті – з'ясувати вплив звичаєвого козацького права на правосвідомість українців у державотворчих процесах, а також визначити місце та роль Запорозької Січі в українському державотворенні у XVI–XVIII ст.

З'ясовано, що звичаєве право у запорозьких козаків відіграло важливу роль у регулюванні різноманітних суспільних відносин. Воно мало переважно усний характер і передавалося з покоління в покоління. Визнання та дотримання його норм було однією з умов перебування та проживання у козацькому середовищі. Звичаєве право сприяло виробленню особливої козацької правосвідомості, яка ґрунтувалася на гострому відчутті справедливості, рівності, чесності. Військовий стан, у якому майже постійно перебували козаки, вимагав безумовного та чіткого правопорядку і виконання обов'язків кожним із них. До військового стану був підпорядкований і соціально-економічний уклад, який давав змогу забезпечувати козаків усім необхідним. Через це норми звичаєвого права використовувалися у різноманітних сферах регулювання правовідносин: у способах і формах управління козаками та створення управлінських органів, у відносинах козаків між собою та сусідніми народами, а також у громадському житті та побуті. Козацьке звичаєве право стало важливим етапом українського державотворення і правотворення. Значним позитивом було те, що українці заявили про себе всьому світові як окрема нація, яка має право на власну державу; значно підвищився рівень національної свідомості тогочасного українського народу; українці здобули досвід державотворення, який міцно вкоренився в історичну пам'ять і став надбанням наступних поколінь борців за Українську державу. Закарбувавшись у людській пам'яті, запорозьке козацтво нагадувало наступним поколінням про

© Андрій Кольбенко, 2020

Андрій Кольбенко

славні сторінки наших предків і закликали до подальшої боротьби за національну українську незалежну державу.

Ключові слова: Запорозька Січ; звичаєве право; злочини; покарання; Україна.

Важливим етапом відродження української державності стала Запорозька Січ, політичний лад якої – православна республіка з демократичними рисами. Вона сформувала демократичну правову систему, оскільки, маючи свободу і незалежність від державних чиновників, козаки оберігали звичай предків¹.

Мета дослідження – з'ясувати вплив звичаєвого козацького права на правосвідомість українців у державотворчих процесах, а також визначити місце та роль Запорозької Січі в українському державотворенні у XVI–XVIII ст.

У Запорозькій Січі не було писаного закону, там упродовж всієї її історії користувалися українським звичаєвим правом. Як відомо, українське звичаєве право є важливою національною цінністю і надбанням, частиною української духовної культури, у якому відображено його сутність. Багатовікова історія українського права є також відображенням глибокої криниці мудрості, яка дійшла до нас через тисячоліття мовою обрядів, традицій, звичаїв, правосвідомості, пам'яток права. Про щирість, доброзичливість, миролюбність, працьовитість, гуманність та інші характерні риси українців можна дізнатися з етнографічних описів українських і зарубіжних дослідників, правових пам'яток². Українці з сивої давнини цінували особисту свободу та право діяти відповідно до своєї совісті і здорового глузду, жити у любові до ближнього. Впродовж усієї своєї історії українці виробили демократичний світогляд та особливу політико-правову свідомість, яка відображає прагнення до упорядкованості, справедливості і демократичності у відносинах між людьми³.

Звичаєве право є найбільш органічним джерелом права будь-якої нації, народу, адже воно ґрунтується не тільки на основі його правосвідомості, а й культурі, моралі, традиціях, ментальності, психології, релігії, економічному та соціальному ладі, а також особливостях історичного розвитку. Воно стає правовим регулятором суспільних відносин унаслідок тривалого застосування і базується на засадах раціональності, доцільності, ефективності, а також “здорового глузду”.

www.pravolia.com.ua

¹ І Паньонко, ‘Апарат управління Запорозької Січі (середина XVI ст. – 1775 р.)’ (автореф дис канд юрид наук, 2000) 11.

² *Історія українського права: посібник* (Безклубий І ред, Грамота 2010) 7.

³ І Бойко, *Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні* (IX–XX ст.) (2014) 353.

У запорозьких козаків звичаєве право відігравало надзвичайно важливу роль, а також впливало на формування правових і державотворчих традицій усього українського народу.

Запорозькі неписані закони, маючи коріння у звичаях, а отже, народній свідомості, формувалися від самого життя, досвіду, оформлюючи, по суті, вже існуючі суспільні відносини. Тому, якими б дивними не здавалися такі закони з точки зору догми і форми, у них була одна вирішальна перевага – вони діяли впродовж декількох віків. Існування законності є незаперечним доказом державності, адже норми права устанавлюються і діють лише в державі, злочини й покарання, як правові явища, поза державою бути не можуть⁴.

Середовище запорозьких козаків переважно поповнювалося з українських селян, які тікали від свавілля польської шляхти і магнатів. Тому в ньому переважала селянська свідомість, яка впливала на формування козацьких громад, де всі вважалися рівними та вільними. Адже свідомість – це сукупність духовного буття людини. Вона існує через конкретних носіїв-індивідів, особистість, соціальні групи та спільноти⁵.

Селянський демократизм у козацькому середовищі поступово набирав рис військово-козачого демократизму, за умов якого поселенський люд виявився досить сприятливим до демократичних традицій державності предків; звичаєвого права пращурів, які ототожнювали його з правдою; елементів народоправства у вигляді віча, соборності, колективізму, громадської солідарності, що втілювалися в общинному землеволодінні, суспільній власності на землю, свободолюбства, потягу до рівності людей, братерства, справедливості в досить розвинутому громадському житті, до принципу виборності владних органів; до децентралізації політичної влади, що виявлялося у розгалуженій системі місцевого самоврядування, автономізації окремих громад і регіонів, їх федералізації; до поєднання монархічних й аристократичних форм управління та ін.⁶

Формування організованого життя козаків пов'язане з іменем українського православного князя Д. Вишневецького, який був родом із Тернопільщини. Він був відомий як талановитий полководець, людина величної сміливості та мужності⁷. Саме завдяки його керівництву в 1553–1554 рр. на острові Мала Хортиця за дніпровськими порогами було збудовано укріплений форт, що отримав назву Запорозька Січ. Д. Вишневецькому

⁴ В Андрущенко та В Федосов, *Запорозька Січ як український феномен* (Заповіт 1995) 54.

⁵ М Альчук, *Духовне життя суспільства* (Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка 2002) 14.

⁶ *Українське державотворення: невитребуваний потенціал: словник-довідник* (Мироненко О ред, Либідь 1997) 232.

⁷ Я Новицький та А Сокульський та В Шевченко, *Народна пам'ять про козацтво* (Интербук 1991) 136.

належить заслуга першому спробувати зробити з козацтва міжнародний фактор, надати його діяльності політичного характеру⁸.

Українське козацтво з'явилося і почало відігравати важливу роль на історичній арені саме тоді, коли в Північному Причорномор'ї виникла ситуація, небезпечна для України й інших східно-європейських країн. Тут у другій половині XV ст. утверджується Османська імперія, у 1478 р. її васалом стає Кримське ханство; об'єднання агресивних мусульманських держав регіону призводить до різкої активізації їхньої експансії та нападів на сусідні християнські країни. Ці напади ставали все частішими й руйнівнішими: першою їхньою жертвою була Україна – найближча до Кримського ханства й турецьких володінь⁹.

Українська козака спільнота в цей час стала силою, яка почала впливати на регіональні європейські відносини, особливо в трикутнику Польської і Московської держав та Кримського ханства. Щоправда, козацтво не завжди усвідомлювало себе державотворчою силою усього українського народу, а їхня суспільна свідомість часто була спрямована на здобуття лише власної свободи та вольностей. Тому козацьку військову силу інколи використовували не на користь загальноукраїнських інтересів. А держава може бути найбільш цивілізованою тоді, коли її устрій дає їй виразну перевагу на війні над іншими державами, коли суспільність поставила собі за постулат правило бути сильною¹⁰.

Єдність козацького товариства, як правило, цементувалася тільки спільністю долі та інтересів. Це брало верх над соціальними конфліктами та міжпартійним розбратом. Тому невдоволені здебільшого ухилялися від боротьби з владою, просто залишали Січ, так само як і приходили сюди.

За такого стану речей запорозькій верхівці майже не доводилося боротися за владу чи відстоювати її. Зусилля січової адміністрації зосереджувалися переважно на управлінських, а не політичних питаннях¹¹.

За умов обмежених масштабів державного життя авторитет і сила звичаєвого права давали січовій адміністрації змогу без будь-яких зусиль контролювати суспільство. Тим паче, що ставлення запорожця до служби було не формальним, а свідомим, виконання обов'язку не було примусом¹². Цьому сприяло відчуття братської підтримки, взаємного обов'язку, рівності, солідарної взаємодопомоги та взаємозалежності.

Як у виборі військової старшини й розподілі земель, так і в судах, покараннях і стратах запорозькі козаки керувалися, як було сказано раніше,

⁸ О Апанович, *Розповіді про запорозьких козаків* (Дніпро 1991) 297.

⁹ Д Наливайко, *Козацька християнська республіка* (Дніпро 1992) 39.

¹⁰ Д Донцов, *Дух нашої давнини* (Відродження 1991) 184.

¹¹ Андрущенко та Федосов (н 4) 54.

¹² Там само 54.

не писаними законами, а ‘стародавнім звичаєм, словесним правом і здоровим глуздом’, що ґрунтувалися на справедливості¹³.

Завдяки таким засадам результатом політичної творчості запорозьких козаків стала республіка, яка була заснована на ідеї народного суверенітету, носій якого – лицарське січове товариство. Представницьким органом цього товариства була козацька рада, якій належала вся повнота влади щодо прийняття ключових рішень у внутрішній та зовнішній політиці, контроль за діяльністю січових урядовців. Некозаки права голосу не мали. На Раді гласно, на очах у всіх відбувалося політичне життя Січі.

Голоси подавалися відкрито. Вважалося, що прилюдні вибори і рішення є ознакою вільних людей. На таємне голосування щирі запорожці дивилися, як на вияв громадської неблагонадійності чи аристократичну примху. За обов’язкової участі всіх присутніх у Січі козаків Рада дискутувала, приймала постанови, обирала й усувала посадових осіб. По суті, це була процедура прямого народоправства, бо вища влада належала первинним зборам запорожців, а не їхнім представникам або уповноваженим¹⁴.

Загальні або військові ради у запорозьких козаків відбувалися зазвичай у певні дні – 1 січня кожного нового року, 1 жовтня, у храмове свято Січі – Покрову 14 жовтня, на другий чи третій день Великодня, а крім того, у будь-який день і час за бажанням товариства чи простої “сіроми”. На військових радах вирішувалися найважливіші питання життя Запорозького війська: про мир і “розмир”, про походи на неприятеля, про покарання важливих злочинців, про поділ земель та угідь і, нарешті, про вибори військової старшини¹⁵.

Звання “військової старшини” надавалися усім козакам, хто займав на Січі командні або військово-адміністративні посади. Після звільнення козака з посади це звання втрачалося, за винятком чотирьох посад: кошового отамана, військового судді, військового писаря і військового осавула.

За ними після звільнення з посад на все життя залишалося звання “військової старшини”. Вони жили у своїх куренях і користувалися особливою повагою. Їх запрошували на відповідальні наради¹⁶.

Вища військово-адміністративна та судова влада на Січі належала кошовому отаману. Він вирішував долю кожного козака, затверджуючи судові вироки, і передусім смертні. Від імені товариства він вступав у дип-

¹³ Д Яворницький, *Історія запорізьких козаків* (Світ 1990) 149.

¹⁴ Андрущенко та Федосов (н 4) 54.

¹⁵ Яворницький (н 13) 131.

¹⁶ Ю Мицик та С Плохий та І Стороженко, *Як козаки воювали: Історичні розповіді про запорізьке козацтво* (Січ 1991) 85.

ломатичні відносини з іноземними державами, затверджував обраних або призначених козаків на посади, а також займався розподілом земель і трофеїв між куренями. Вирішував питання прийому козаків до війська або їх звільнення¹⁷. При кошовому отамані діяла група радників як постійна консультативна рада, до складу якої довічно включалися старійшини – авторитетна військова та курінна старшина у відставці¹⁸.

Легітимність влади кошового отамана створювалася більшістю голосів, поданих за нього на Раді. Щорічні вибори забезпечували перевірку заслуг і контроль дій кошового отамана та інших службових осіб, унаслідок чого вони змінювали один одного, остаточно покидаючи політичну арену або знову з'являючись на ній. Ніхто не міг тривалий час безперервно обіймати цю посаду. Навіть І. Сірко, хоч і мав величезний авторитет, декілька разів усувався від влади і знову повертався до неї.

У запорозькому середовищі шлях до популярності, а потім і до влади та заможності лежав через особисті чесноти розуму та відваги, що забезпечувало таким людям отаманську і старшинську гідність¹⁹.

З усіх отаманів, котрі з 1654 до 1775 рр. змінювалися на посаді командуючих низовим військом і Кошем Запорізької Січі, семеро – Гордієнко, Калнишевський, Лантух, Гусак, Малишевич, Малий та Сірко – головували 118 строків. Найбільше разів – із 1683 до 1728 рр., тобто 45 років, обирали кошовим отаманом Івана Петровича Гусака. Менше за всіх були кошовими отаманами ті, кого обирали під час заколотів²⁰.

Вимоги до особи кошового отамана з боку козаків були дуже прискіпливими, тому він був змушений виявляти увесь свій хист і сміливість, у разі ж малодушності – його вбивали як зрадника й обирали іншого²¹.

Крім кошового отамана, важливе місце у керівництві Запорозької Січі займав військовий суддя, який чинив суд на Січі, а у випадку відсутності кошового отамана виконував його обов'язки, тобто був наказним кошовим отаманом. Військовий писар від імені кошового отамана та товариства складав і підписував документи. Він також очолював січову канцелярію і був начальником для всієї військової старшини, що займали посади писарів у паланках та в походних командах. Посаду військового писаря обіймали високоосвічені люди, які знали іноземні мови та латину. Організацією і веденням прикордонної служби запорозьких земель, охороною землевласників та шляхтичів на Січі займався військовий осавул. Він також проводив слідство та виконував судові вироки.

¹⁷ Мицик та Плохій та Стороженко (н 16) 89.

¹⁸ Андрущенко та Федосов (н 4) 61.

¹⁹ Там само 60.

²⁰ Новицький та Сокульський та Шевченко (н 7) 160.

²¹ Гійом Левессер де Боплан, *Опис України, Простер Меріме, Українські козаки. Богдан Хмельницький* (пер з фр, Каменярь 1990) 67.

Військовий обозний очолював артилерійську та фортифікаційну справу на Січі – під час походу він або наказний обозний керували побудовою табору з возів, а також штурмом укріплень ворога²².

Ці та інші представники козацької влади на території Запорозької Січі, хоч і мали великий авторитет та певну самостійність у прийнятті рішень, змушені були суворо дотримуватися рішень військових рад та особливо – звичаїв, які були основою для регулювання відносин у козацькому товаристві. Звичаї виникали та оформлялися у процесі еволюції господарсько-побутових відносин людей і спиралися на загальноприйняті “давні” норми поведінки, вироблені за різноманітних обставин. Неписані “права і звичаї” Війська Запорозького офіційно не санкціонувалися державною владою, проте регулювали все внутрішнє життя січовиків. Саме в Запорізькій Січі звичаї проіснували найдовше і в найбільш традиційній формі. Звичаєве право безпосередньо відображалось в окремих вчинках людей, їхніх уявленнях про “правду” та “справедливість”, у тому розумінні, яке панувало серед населення й на певному етапі суспільного розвитку²³.

Писаних законів у козаків, як було сказано раніше, не було через те, що громада козаків мала позаду надто коротке минуле, щоб виробити ті чи інші закони, систематизувати їх і викласти на папері, а також тому, що все історичне життя запорозьких козаків було сповнене майже безперервними війнами, які не дозволяли їм надто зупинятися на організації внутрішнього ладу свого життя; нарешті, запорозькі козаки взагалі уникали писаних законів, побоюючись, щоб вони не змінили їхніх свобод. Тому самі покарання і страти у запорозьких козаків стосувалися найбільше кримінальних та майнових злочинів. Через це за такий злочин, як крадіжка, який у державі карався штрафом чи позбавленням свободи на певний строк, у козаків призначалася смертна кара²⁴.

Суворі закони пояснюються у Запорозькій Січі трьома причинами: по-перше, туди іноді приходили люди сумнівної моральності; по-друге, військо жило без жінок і не зазнавало їхнього пом’якшуючого впливу на звичай; по-третє, козаки вели постійну війну, а тому для підтримання порядку у війську потребували особливо суворих законів²⁵.

Певна жорстокість кримінально-правових норм звичаєвого права на Січі загалом не відмежовувала людей. Навпаки, їхній побут і звичай поширювалися в інші райони країни. Більшості громадськості імпонували козацька волелюбність і незалежність поглядів, наснага та ідея рівності всіх членів суспільства, лицарство і готовність до самопожертви на благо

²² Мицик та Плохій та Стороженко (н 16) 89-92.

²³ О Гуржій, *Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право* (Основи 1996) 129-130.

²⁴ Яворницький (н 13) 149.

²⁵ Там само 150.

свої батьківщини в боротьбі з іноземними поневолювачами. Крім того, дійсність знала і пом'якшення вироків. Зокрема, це нерідко траплялося тоді, коли судові органи передавали злочинця на поруки громаді, або коли той привселюдно просив вибачення у скривдженої особи й отримував його. Існував, зокрема, також випадок з історії Нової Січі, коли за навмисне вбивство чоловіка винного мали засудити до страти. Однак козацький суд, враховуючи те, що той мав малолітніх дітей, наказав злочинця побити лише киями і відпустити²⁶.

Із кримінальних злочинів найважчими вважалися вбивство козаком товариша, побої, завдані козаком козаку у тверезому чи п'яному стані, крадіжка чогось козаком у товариша і переховування ним крадених речей. Особливо суворими були покарання за велику крадіжку, за яку, при двох свідках, карали на смерть. Зв'язок із жінкою і содомський гріх, з огляду на звичай, що забороняв січовим козакам одружуватися; кривда жінки, коли козак її знеславить; зухвалість щодо начальства; насильство в Січі або християнських поселеннях, коли козак відбирав у товариша поле, худобу й майно; дезертирство, тобто самовільне відлучення козака під час походу; гайдамацтво, тобто крадіжка коней, худоби та майна у мирних українських, польських і татарських областей або у купців та мандрівників, що проїжджали запорозькими степами, приведення у Січ жінки, не виключаючи матері, сестри чи дочки; пияцтво під час походу на неприятеля²⁷.

За козацьким правом суб'єктом злочину на Запорозькій Січі міг бути козак, що досяг 16-літнього віку. Психічно хворих не звільняли від кримінальної відповідальності, але суд призначенні покарання враховував їхній стан як обставину, що пом'якшувала вину²⁸.

Покарання у запорозьких козаків залежало від ступеня тяжкості вчиненого злочину і мало за мету покарати злочинця або відплатити за його злочин, відшкодування збитків, залякування, перевиховання та розкаяння у вчиненні "гріха". Завданням покарання було забезпечити охорону запорозьких козаків від злочинців та їхньої шкідливої діяльності й запобігти повторному вчиненню злочину²⁹.

На Запорозькій Січі покарання мали виключно публічний характер. Вся процедура – від розслідування злочину до ухвалення вироку та призначення виду покарання – здійснювалася винятково на основі українського звичаєвого права. Вироки ухвалювали й виголошували на площі прилюдно, це пояснювалося тим, що публічне покарання мало бути

²⁶ Гуржій (н 23) 134.

²⁷ Яворницький (н 13) 150.

²⁸ І Бойко, *Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.)* (2013) 175.

²⁹ Там само 178.

пересторогою для інших козаків утримуватися від злочинних дій. Запорозькі козаки застосовували різноманітні види покарань: смертну кару (просту і кваліфіковану), тілесні покарання (болісні і калічицькі), позбавлення свободи, честі і прав, вигнання, майнові покарання. Покарання поділялися на основні та додаткові, причому більшість покарань могли бути і основними, і додатковими³⁰.

Козацьке звичаєве право не передбачало судових виконавців, а у випадку страти – катів. Запорозькі козаки вважали себе благородними людьми, лицарями, яким не можна бруднити руки кров'ю беззбройної жертви. У них було досить гостро розвинуте почуття гідності, особистої свободи та соціальної справедливості. Вони винайшли оригінальний спосіб виконання вироку. Страту доручали іншому засудженому на смерть, який чекав її від наступного засудженого. Якщо ж такого на момент страти не було, то виконання смертного вироку відкладали доти, доки до в'язниці не потрапляв новий звинувачений³¹.

Потрібно також відзначити, що, незважаючи на те, що на території України діяли різноманітні джерела права, зокрема, Литовські статuti, акти королівської влади, канонічне та магдебурзьке право, у Запорозькій Січі їх не визнавали, а найважливіше значення мало звичаєве козацьке право, що міцно утвердилося у сфері козацьких суспільних відносин³².

Висновки. Таким чином, звичаєве право у запорозьких козаків відіграло важливу роль у регулюванні суспільних відносин. Воно мало переважно усний характер і передавалося з покоління в покоління. Визнання та дотримання його норм було однією з умов перебування і проживання у козацькому середовищі. Звичаєве право сприяло виробленню особливої козацької правосвідомості, яка ґрунтувалася на загостреному відчутті справедливості, рівності та чесності. Військовий стан, у якому майже постійно перебували козаки, вимагав дотримання безумовного та чіткого правопорядку і виконання обов'язків кожним із них. До військового стану був підпорядкований і соціально-економічний, який давав змогу забезпечувати козаків усім необхідним. Через це норми звичаєвого права використовувалися у різноманітних сферах регулювання правовідносин, зокрема: способах і формах управління козаками та створенні управлінських органів, відносинах козаків між собою та сусідніми народами, громадському житті та побуті. Тому козацьке звичаєве право стало важливим етапом українського державотворення і правотворення. Значним позитивом було те, що українці заявили про себе всьому світові як окрема нація, яка має право на власну державу; значно підви-

³⁰ І Грозовський, *Право Нової Січі (1734–1775 рр.)* (Вид-во Унів-ту внутр справ 2000) 61.

³¹ Бойко (н 3) 414.

³² Паньонко (н 1) 9.

щився рівень національної свідомості тогочасного українського народу; українці здобули досвід державотворення, який міцно вкоренився в історичну пам'ять і став надбанням наступних поколінь борців за Українську державу. Закарбувавшись у людській пам'яті, запорозьке козацтво нагадувало наступним поколінням про славні сторінки наших предків і заклиало до подальшої боротьби за національну українську незалежну державу.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Alchuk M, *Dukhovne zhyttia suspilstva [Spiritual Life of Society]* (Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka 2002) (in Ukrainian).
2. Andrushchenko V ta Fedosov V, *Zaporozka Sich yak ukraïnskyi fenomen [Spiritual Life of Society]* (Zapovit 1995) (in Ukrainian).
3. Apanovych O, *Rozpovidi pro zaporozkykh kozakiv [Stories about Zaporizhian Cossacks]* (Dnipro 1991) (in Ukrainian).
4. Boiko I, *Istoriia pravovoho rehulivannia tsyvilnykh, kryminalnykh ta protsesualnykh vidnosyn v Ukraini (IX–XX st.) [History of Legal Regulation of Civil, Criminal and Procedural Relations in Ukraine (IX–XX Centuries)]* (2014) (in Ukrainian).
5. Boiko I, *Kryminalni pokarannia v Ukraini (IX–XX st.) [Criminal Penalties in Ukraine (IX–XX Centuries)]* (2013) (in Ukrainian).
6. Dontsov D, *Dukh nashoi davnyiny [The Spirit of Our Old Ages]* (Vidrodzhennia 1991) (in Ukrainian).
7. Hrozovskiy I, *Pravo Novoi Sichi (1734–1775 rr.) [Law of the New Sich (1734–1775)]* (Vyd-vo univ-tu vnutr sprav 2000) (in Ukrainian).
8. Hurzhii O, *Ukrainska kozatska derzhava v druhii polovyni XVI–XVIII st.: kordony, naselennia, pravo [Ukrainian Cossack State in the Second Half of the XVII–XVIII Centuries: Borders, Population, Law]* (Osnovy 1996) (in Ukrainian).
9. Mytskyk Yu ta Plokhii S ta Storozhenko I, *Yak kozaky voiuvaly: Istorychni rozpovidi pro zaporizke kozatstvo [How the Cossacks Fought: Historical Stories about Zaporizhian Cossacks]* (Sich 1991) (in Ukrainian).
10. Nalyvaiko D, *Kozatska khrystyianska respublika [Cossack Christian Republic]* (Dnipro 1992) (in Ukrainian).
11. Novytskyi Ya ta Sokulskyi A ta Shevchenko V, *Narodna pam'iat pro kozatstvo [National Memory of the Cossacks]* (Ynterbuk 1991) (in Ukrainian).
12. Yavornytskyi D, *Istoriia zaporizkykh kozakiv [History of Zaporizhian Cossacks]* (Svit 1990) (in Ukrainian).

Edited and translated books

13. Boplan H L de, *Opys Ukrainy, Merime Proster, Ukrainski kozaky. Bohdan Khmelnytskyi [Description of Ukraine, Prosper Mérimée, Ukrainian Cossacks. Bohdan Khmelnytskyi]* (per z fr, Kameniar 1990) (in Ukrainian).
14. *Istoriia ukrainskoho prava: posibnyk [History of Ukrainian Law: Study Guide]* (Bezklubiyi I red, Hramota 2010) (in Ukrainian).

15. *Ukrainske derzhavotvorennia: nevytrebuvanyi potentsial: slovnyk-dovidnyk [Ukrainian State-Building: Unclaimed Potential: Reference Dictionary]* (Myronenko O red, Lybid 1997) (in Ukrainian).

Thesis

16. Panonko I, 'Aparat upravlinnia Zaporizkoi Sichi (seredyna XVI st. – 1775 r.)' [*Administrative Apparatus of the Zaporizhian Sich (Mid-XV Century – 1775)*] (avtoref dys kand yuryd nauk, 2000) (in Ukrainian).

Andrii Kolbenko

CUSTOMARY LAW OF THE ZAPORIZHIAN SICH
AS A MILESTONE IN UKRAINIAN STATEHOOD

ABSTRACT. Development of the modern Ukrainian State is driven by the search for an optimal model of society management and regulation of various social relations. Therefore, along with focusing on European legal traditions and values, it is crucial to bear in mind the experience of Ukrainian State-building in various historical periods. In this sense, of particular interest and importance are the legal customs and traditions existing in the Zaporizhian Sich, where the mentality and character of the Ukrainian nation was largely formed.

The purpose of the article is to examine the impact of the Cossack customary law on legal consciousness of Ukrainians in State-building processes, and to determine the place and role of the Zaporizhian Sich in the Ukrainian State-building in the XVI–XVIII centuries.

It is established that the customary law of Zaporizhian Cossacks played a central role in regulating various social relations. It was mostly oral and passed down from generation to generation. Recognition and compliance with its rules was one of the conditions of staying and living in the Cossack environment. Customary law contributed to the development of a particular Cossack legal consciousness resting upon a keen sense of justice, equality, and honesty. The war-time situation which Cossacks were facing almost all the time demanded absolute and clear law and order and performance of duties by each of them. Such war-time situation also dictated the socio-economic system which should ensure that Cossacks had everything they needed. For this reason, customary law was used to regulate legal relations in various areas: the ways and forms through which Cossacks were managed and their administrative bodies were established, relations between the Cossacks and the neighboring peoples, as well as public life and everyday life arrangements. The Cossack customary law became an important milestone in the Ukrainian State-building and law-making. As a significant positive feature, it should be noted that Ukrainians profiled themselves to the whole world as an autonomous nation possessing the right to its own State; at that time, the level of national consciousness of Ukrainian people significantly increased; Ukrainians gained the State-building experience which became firmly rooted in historical memory and ripened into the legacy of the next generations of fighters for the Ukrainian State. Being embedded in human memory, the Zaporizhian Sich reminded next generations of the glorious pages of our ancestors and called for further struggle for the national independent Ukrainian state.

KEYWORDS: Zaporizhian Sich; customary law; crimes; penalties; Ukraine.